

IZVJEŠTAJ SA SERIJE PREDAVANJA BLISKI ISTOK

**Priredili: Marko Adamović, Vedran Halamić,
Dino Jerković, Luka Jurković, Boris Mirko,
Nina Sivić-Cug**

Seriya predavanja pod nazivom Bliski istok održana je na Filozofskom fakultetu Sveučilišta u Zagrebu u organizaciji Kluba studenata sociologije Diskrepancija, sekcije Javna sociologija. U razdoblju od 18. do 22. siječnja 2016. godine održano je ukupno 6 predavanja: Povijesni razvoj političkog islama (Daniel Bučan), Arapsko proljeće (dr. sc. Davorka Matić), Energetsko-ekonomske dimenzije bliskoistočnog sukoba (dr. sc. Igor Dekanić), Geopolitika istočnih i zapadnih sila (dr. sc. Dejan Jović), Terorizam na području Bliskog istoka (dr. sc. Mirko Bilandžić) i Rat u Siriji (dr. sc. Ozren Žunec).

Europa je 2016. godinu dočekala s gorkim sjećanjem na terorističke napade koji su se odigrali par mjeseci ranije u Parizu. Ti teroristički napadi odnijeli su 130 života i prouzročili ranjavanje nekoliko stotina ljudi—najsmrtonosniji su nakon onih u Madridu 2004. godine. Europu je nakon toga potresala i migrantska kriza te bojazan od novih terorističkih napada—napetost ovakvog društvenog stanja gotovo se mogla osjetiti u zraku. Samo je jedno ishodište ovog povijesnog momenta—problematika i turbulencije Bliskoga istoka. Upravo zato odlučili smo organizirati seriju predavanja čija je svrha informiranje i shvaćanje šireg konteksta problema na Bliskom istoku. Javnost o toj temi najčešće saznaje putem masovnih medija te nerijetko o njoj ima iskrivljenu sliku. Iako predavanja i tribine ovakve tematike nisu nikakva novost, prijašnja predavanja fokusirala su se na samo jedan maleni fragment ukupnog problema. Naša misija bila je napraviti splet predavanja koji bi obuhvatio fenomenologiju Bliskog istoka u cjelini. U tome nam je uvelike pomogla prof. dr. sc. Davorka Matić koja nas je ohrabrila da osnujemo sekciju Javna sociologija i uputila nas relevantnim stručnjacima za tu temu.

Seriya predavanja na koncu je privukla impozantan broj publike koja je pokazala silnu zainteresiranost i uključenost u rasprave koje bi uslijedile nakon svakog predavanja. Takav uspjeh ne bi bio moguć

.....
1 Predavanja su u cijelosti dostupna na YouTube kanalu Kluba studenata sociologije Diskrepancija.

bez predavača koji su se odazvali na naš poziv i koji su jedni od najvećih stručnjaka za specifičnu problematiku, ali i energičnost i angažman članova Javne sociologije. Uspjeh ove serije predavanja dao nam je vjetar u leđa za organiziranje budućih predavanja i tribina.

.....

Povijesni razvoj političkog islama **–Daniel Bučan**

Povijesni razvoj političkog islama tematski je početak serije predavanja 'Bliski istok'. Predavač je Daniel Bučan, istaknuti hrvatski arabist i diplomat. Tijekom svoje profesionalne karijere bio je dugogodišnji ambasador Republike Hrvatske u Egiptu te je objavio velik broj studija i knjiga te prijevoda klasičnih djela arapske kulture. Tijekom predavanja stvorit će se kontekstualni, povijesni i faktografski okvir unutar kojega se proflirala današnja inačica političkog islama.

Govoreći o političkom islamu, Bučan napominje kako je termin podlozan interpretacijama; umjesto političkog islama govori o islamizmu te islamskom fundamentalizmu ili integrizmu od kojih je potonji najbliži istini. Naime, integrizam u sebi zahvaća bitan moment u kojem se objedinjuju duhovni elementi religijske prakse s kulturološkim aspektom samog islama, stvarajući tako jedan čvrsti misaoni korpus. Politički islam je pojam koji se kroz povijest periodički pojavljuje u raznim inačicama, ali uvijek s jasno naglašenom religijskom dimenzijom. Po Bučanu, ta činjenica nije slučajna. Razlozi upravo leže u specifičnosti same religije–islam nije samo religija, već je i zasebna kultura. U sebi sadrži skup naučenih obrazaca ponašanja te određen način života i njegova poimanja. U idealnom vidu, islam je spoj pojedinca i društva, individualnog i kolektivnog–način života društva kao cjeline. Stoga politički islam treba razmotriti u zasebnom kulturološkom kontekstu u kojem ima prepoznatljive referentne točke. Potvrdu takvom definiranju, kako predavač navodi, može se pronaći na bezbroj mjesta u islamskim konstitutivnim knjigama (najbolji primjer je Kur'an). Začeci političkog islama mogu se uočiti kod Muhameda, utemeljitelja islamske religije. On nije samo propovijedao nauk nego je u sam nauk uspješno implementirao fundamentalne religijsko-kulturološke elemente unutar tada nestabilne političke zajednice. Konačna svrha islamskog društva može se postići jedino ako se život na ovome svijetu uredi kroz politiku vjerezakona (šerijat). Jasno je, dakle, da islam ne može egzistirati isključivo kao religija, već je duboko ukorijenjen u politiku, odnosno kako su politika i religija neodvojiva esencija samog društva. Islamski se integrizam tako holistički može promatrati kao fenomen u kojoj su u jednakoj mjeri nužni i ortodoksija (pravovjerje) i ortopraksija. Temeljem navedenog predavač uspoređuje islam sa socijalizmom te islamski radikalizam u vidu fundamentalizma i integrizma navodi kao 'jednako zakonito dijete' islama kao i komunizam kod socijalizma.

Bučan tada citira Ibn Halduna, koji je studiozno proučavao islamsko društvo u cjelinu, ujedno ga predstavljajući kao jednog od očeva sociologije: 'Ako je zakone utvrdio Bog posredstvom svog zakonodavca Muhameda, koji ih uspostavlja kao vjerski zakon, bit će ti zakoni vjerska politika i koristit će ih u onosvjetovnom životu i za drugi život... Cilj je Božjeg zakonodavca dobro ljudi na drugome svijetu, ali je stoga potrebno da se ljudi ravnaju po vjerskom zakonu, o stvarima onoga i ovoga svijeta'.

Kako bi potvrdio integrizam islama kao nešto što ga određuje, Bučan navodi nekoliko bitnih povijesnih epizoda. Sama ideja političkog islama ili integrizma temelji se na salafizmu (salaf - predak/preci), odnosno generičkom nazivu koji pokriva misao o idejnim izvorima islama, kao i društveno-političkoj praksi osnutka političke zajednice. Islam se upravo u svojim začetcima može smatrati najstabilnijim. Ipak, nakon duboke shizme islamskog društva zbog političkih pitanja o njihovom pravovaljanom vjerskom vođi, društvo se podijelilo na šijitsku i sunitsku perspektivu vjere, a ujedno se i duboko politički razdijelilo. U osnovi shizme jasno je vidljiva politička dimenzija vođe društva, a kasnije će podjela rezultirati i doktrinarnom teološkom dimenzijom. U 9. stoljeću Ibn Hanbal, osnivač Hanbalističke škole, već tada govori o povratku izvorima. Navodi kako muslimani nužno moraju slijediti Kur'an i odbaciti sve interpretacije teksta. Kur'an se do tada često interpretirao radi razvoja ustava, ali Ibn Hanbal se zalaže za purističku viziju društva gdje su interpretacije skretanje od prave slike islama. Za vrijeme invazije Mongola na Bagdad javlja se Ibn Taimija koji je napisao knjižicu 'Politika u ime vjerozakona radi uvođenja reda' koja je tada imala značajke političkog manifesta, a misli su i danas aktualne. Srž knjige, kako Bučan navodi, najbolje ilustrira citat: 'Jedna od najvažnijih potreba religije jest upravljanje poslovima ljudi, bez toga religija ne može opstati'. Tada se tjelesne kazne uspostavljaju kao pravovaljan oblik sankcije (npr. odsijecanje ruke kradljivcu) i time su kazne nešto što nikako ne može biti podložno relativizaciji ili propitivanju. Ujedno, Ibn Taimia navodi da je vladar dužan provoditi zakone unutar granica, ali i sveti rat (džihad) van granice. Ipak, Bučan primjećuje kako je Ibn Taimija zanemario onu duhovnu dimenziju nauštrb ratnog širenja. Iduća bitna struja integrizma je vahabizam. Za razliku od ranijih inačica, vahabizam je osnovao, kako Bučan tvrdi, primitivni beduin, Ibn Abd al-Vahaba. Vahabizam je izrazito puritanska inačica koja želi islam očistiti od svih zastrana. Tek pojavom obitelji Saud, koja je temeljem vahabizma uspjela nametnuti svoju hegemoniju najvećem broju plemenu Arapskog poluotoka, počinje era vahabizma, a kulminira 1932. godine kad je Saudijska Arabija proglašena kraljevinom u kojoj je vahabizam službeni nauk. O primamljivosti samog nauka jasno svjedoče učilišta unutar Europe (npr. BiH i Francuska) gdje Saudijski financiraju centre u kojima se promovira radikalni vahabizam među mladim Europljanima. Vrijedi spomenuti još jedan bitan islamski pokret kojeg je 1928. godine u

Egiptu osnovao Hasan al-Bana—Muslimansko bratstvo. Pod geslom ‘Alah je naš sin, Kur’an je naš ustav, Muhamed je naš vođa, džihad je naš put, a želja nam je poginuti za Alaha u džihadu’, taj se fundamentalistički pokret proširio na sve države svijeta u kojima se nalazi značajniji broj muslimana (uključujući primjerice SAD i Rusiju). Svoj uspjeh treba zahvaliti djelovanju u dimenziji humanističke brige o siromaštvu i zdravlju naroda, a ujedno i o, kako predavač navodi, pokretu koji nije u velikoj mjeri okrenut nasilju. Bitna karakteristika Muslimanskog bratstva je element antidržavnosti, odnosno kritičko i praktičko okretanje leđa legitimnim institucijama. Temeljem toga Muslimansko je bratstvo zabranjeno i kriminalizirano u gotovo svim zapadnim državama, a prvotne vođe, Hasan al-Bana i njegov nasljednik Sayid Kutb, nasilno su pogubljeni.

Ipak, Bučan jasno naglašava kako povijest islama nije isključivo povijest politike i rata. Važna je spoznaja da je islam svojevremeno prednjačio u razvoju kulture i civilizacije, a da je Zapad upravo od njih učio. Islamske države bile su prijestolnice znanosti, kulture i umjetnosti. Doduše, kako Bučan navodi, islam biva zahvaćen entropijom i dekadencijom i počinje zaostajati za Europom, iako toga prvotno nisu bili svjesni. Tek suočavanjem s europskim tiskom i sustavom navodnjavanja, islamski je svijet postao svjestan da zaostaje za onima koji su im nekoć bili đaci. Tehnološka stagnacija izravno je utjecala na gubitak islamske suverenosti koja je tada postala žrtvom zapadnog kolonijalizma.

Shvativši izazov, Bučan navodi kako se islamski svijet podijelio na dvije idejne frakcije—modernističku struju koja se nastojala približiti Zapadu uz očuvanje islamskog identiteta te struju resantimana i odbacivanja Zapada. Modernisti nisu uspjeli primijetiti teškoće pri afirmaciji zapadnjačkih proizvoda koji su u izravnoj diskrepanciji s islamskom kulturom. Rezultat toga je tada neefikasna i sporo modernizirana država koja nije bila stabilna. Samim time, uz stalni doprinos misli o stabilnosti fundamentalizma, struja resantimana je jačala, što je rezultiralo prvo Iranskom revolucijom, a kasnije i tzv. ‘arapskim proljećem’.

Bučan tvrdi da se prije svega može govoriti ne o proljeću naroda, nego o proljeću islamizma. U takvom sistemu demokracija i ono što nudi gubi se u svojoj intenciji. Ekstremističke snage na svakim slobodnim izborima redovito pobjeđuju, što znači da alternativa despotskim vlastima nije demokracija nego ‘pravedni islam’. U svijesti puka demokracija nikad nije bila alternativa, a integrizam je jedini lijek za društvene poteškoće.

Na koncu, politički je islam na međunarodnoj političkoj sceni u snažnoj ekspanziji. Jači je no što je ikada bio. Današnja realizacija političkog islama u vidu islamističke ideologije od nekadašnjih vidova te ideologije razlikuje se samo u sredstvima koja su

na raspolaganju. Pojava izrazito radikalnih terorističkih struja u jednakoj je mjeri proizvod unutrašnje islamske revolucije kao i posljedica diskrepancije sa zapadnim vrijednostima.

Dino Jerković

Arapsko proljeće **–prof.dr.sc. Davorka Matić**

Prof. dr. sc. Davorka Matić je od 2011. godine redovita profesorica na Odsjeku za sociologiju Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu. Doktorirala je 1998. na Filozofskom fakultetu Sveučilišta u Zagrebu na području društvenih znanosti, na polju sociologije. Obnašala je funkciju članice uredništva znanstvenog časopisa *Revija za sociologiju*, predsjednice Hrvatskog sociološkog društva te pročelnice Odsjeka za sociologiju Filozofskog fakulteta u Zagrebu. Napisala je dvije autorske knjige: *Ratovi znanosti: pogled unatrag* (2001) i *Znanost kao kultura i društvena praksa* (2013) te je objavila mnoge znanstvene radove u časopisima, zbornicima i zbirnim knjigama.

Profesorica Matić je u ovom predavanju pokušala objasniti temeljne uzroke i ključne posljedice arapskog proljeća, problematizirajući očiglednu naglost i brzinu mobilizacije masa te se u kontekstu toga vraća u prošlost do prvih događaja koji su bili ključni za masovnost prosvjeda. Pokazuje nam okosnice i fundamentalne okvire arapskog proljeća, osvrćući se na dominantnu literaturu i paradigme u društvenim znanostima vezane za Bliski istok, te nas provodi kroz najbitnije događaje na Bliskom Istoku i daje nam njihov kontekst. Na kraju, prof. dr. sc. Matić sistematizira arapsko proljeće kroz analitičke koncepte i kriterije kako bi nam na temelju konkretnih primjera približila u cijelosti događaje, ali i ishode arapskog proljeća.

Jedan od temeljnih aspekata arapskog proljeća je masovnost prosvjeda, gdje vidimo mobilizaciju naroda u vidu prosvjeda i protesta širom arapskog prostora do te mjere da su gotovo sve arapske zemlje sredinom ožujka bile mjesto velikih demonstracija koje su zahtijevale fundamentalne političke promjene ili promjene režima. Silina takvih događaja dovodi do potresa u zaključcima dominantne literature o Bliskom istoku koji se odnose na takozvanu 'autoritarnu paradigmu' koja govori da se izostanak vala demokracije koji je započeo rušenjem Sovjetskog saveza, može protumačiti osobinama autoritarne arapske političke kulture i sociokulturnim formacijama islama. Arapsko proljeće jedan je od četiri najbitnija događaja na području Bliskog istoka u nedavnoj prošlosti; prvi se odnosi na propast Osmanskog Carstva i stvaranje regionalnog sustava arapskih država nakon Drugog svjetskog rata; drugi je nastanak Izraela, čime počinje niz revolucionarnih gibanja koje poznajemo pod imenom panarapski nacionalizam ili panarabizam; treći podrazumijeva islamsku revoluciju u Iranu. Bitno je

spomenuti da arapsko proljeće predstavlja treći veliki val arapskog buđenja, što je niz od tri velika vala fundamentalnih procesa, događaja i paradigmi arapskog prostora. Prvi val započinje u zadnjoj četvrtini 19. stoljeća i traje do kraja 20-ih ili 30-ih godina 20. stoljeća pod nazivom arapska renesansa. Radi se o kulturno-političkoj renesansi koju su pokrenuli arapski intelektualci i arapska elita kao odgovor na susret sa Zapadom, koja donosi sa sobom niz zahtjeva u okviru kulturno-političkih reformi u vidu onoga što su zamijetili na Zapadu. Drugi val arapskog buđenja odnosi se na period neposredno nakon Drugog svjetskog rata kada se odvija značajna dekolonizacija kao odgovor na nastanak Izraela. Drugi val je val niže srednje klase i period panarapskog nacionalizma kada svjedočimo političkom ujedinjenju arapskog prostora zajedno s buđenjem određenih socijalnih reformi i zahtijevanju distanciranja od Zapada te je vlast centralizirana u važnim ličnostima poput Bath stranke u Siriji, Iraku i Libiji te Gamala Abdela Nassera u Egiptu. No početkom 70-ih godina dvadesetog stoljeća panarapski nacionalizam je u opadanju, gubi se vjera u ideje i ciljeve tog zajedništva te dolazi do određenog ideološkog vakuuma što ukazuje na delegitimizaciju nacionalizma. Ono što popunjava taj ideološki vakuum je politički islam koji čvrsto ulazi u sliku prilikom islamske revolucije u Iranu '79. godine. Dolazimo do arapskog proljeća kao trećeg vala kojeg karakteriziraju prosvjedi arapske mladeži u formi civilnog neposluha, javno istupanje sa zahtjevima o socijalnoj pravdi i političkim reformama, težnja ka smanjenju nejednakosti i slično. Demokracija kao specifičan zahtjev nikada nije bila u centralnom dijelu prosvjeda, već se provlačila po marginama dok je koncept odgovorne vlade bio zajednička tema gotovo svih demonstracija. Važan aspekt pobuna su zahtjevi građana da se tretiraju (ili da budu tretirani) s dostojanstvom i kao ljudska bića, gdje profesorica Matić daje primjer tužne priče Mohameda Bouazizija koji je, nakon sustavnog maltretiranja i javnih poniženja, izvršio samoubojstvo zapaljenjem, te je nedugo nakon toga taj događaj primio globalne razmjere zahvaljujući društvenim mrežama i drugim medijima. Društvene mreže su uvelike pridonijele arapskom proljeću ukidanjem monopola nad informacijama, potičući slobodnu političku raspravu. U tom kontekstu treba spomenuti i Al Jazeera kao aktera koji je pomogao oformiti zajednički javni prostor neovisan o režimu. Kao ključni element arapskog proljeća ističe se spajanje svih aktera prosvjeda u jedan transnacionalni protest, jednu koheziju arapske mladeži, sindikata, radnika, raznih slojeva društva, sirotinju i bogate. Arapska mladež se ističe kao inicijator 'proboja na ceste', začetnika prvotnih demonstracija prije tog ujedinjenja. Uvidom u nekoliko stranih istraživanja o potencijalnim uzrocima prosvjeda provedenih na sudionicima, profesorica dolazi do povezanosti ekonomskih problema s problemima socijalne pravde, nejednakosti i slobode gdje možemo izdvojiti 3 uzroka koja su prosvjednici istaknuli; ekonomsko nezadovoljstvo, korupcija i represija. Profesorica Matić sistematizira događaje arapskog proljeća u ove tri faze: mobilizacija koja se odnosi na masovnost, brzinu, koheziju aktera, ciljanu okupaciju

ključnih mjesta i regionalni karakter, zatim reakcija režima koja podrazumijeva raznovrsnost odgovora dok su ishodi, kao treća faza, ovisili o pojedinim reakcijama. Pod kriterijima sistematizacije prosvjeda na temelju njihove uspješnosti ili neuspješnosti navodi ova četiri koncepta: slamanje barijere straha, homogenost ili heterogenost društva, uloga vojske tijekom sukoba i funkcionalnost i snagu državnih institucija. Primijenjeno na konkretne države vidimo da Tunis i Egipat imaju sva 4 kriterija zadovoljena što se u slučaju Jemen, Libija, Sirija, Jordan, Bahrein, Saudijska Arabija i Maroko. Specifičnost Maroka i Jordana nalazi se u tome da je legitimnost režima odlučujući faktor u nepostojanju zahtjeva za smjenom vladajućih, gdje narod iziskuje samo konkretne političke reforme, što je element koji se prožima kroz cijeli arapski prostor u kojem je zahtijevana smjena režima. Saudijska Arabija je kombinirala represivne mjere s ekonomskim obećanjima i javnim financiranjima dok su u Kuvajtu vršene uplate na račun građana. Profesorica Matić se na ostale države kraće osvrnula u kontekstu sukoba i aktera u pojedinoj državi s naglaskom na sociodemografske aspekte.

Pred sam kraj profesorica Matić naglašava da usprkos raznim teoretiziranjima koja govore da je arapsko proljeće zamijenjeno takozvanom 'arapskom zimom' i da je razlog neuspjeha arapskog proljeća intrizično autoritarni mentalitet arapskih prosvjeda, ipak treba pričekati s prognozama te da se na neki način naziru pozitivni pomaci. Na arapskom prostoru sada imamo jednu tranzicijsku demokraciju u vidu Tunisa, jednu pobjedu režima u Egiptu, dok su neke države refomirane, a kod nekih je ostao status quo, kao kod Saudijske Arabije. Ono što je sigurno je da je došlo do promjene u političkoj komunikaciji u arapskom prostoru i osvještjenja mogućih zahtjeva u vezi političkih ustupaka. Usvojeni su kanali političke komunikacije koji omogućuju širenje ideja i stavova, što ukazuje na potencijalnu mogućnost pretvorbe u formalnu politiku koja u krajnjoj instanci može biti važnija od sudbine pojedinih autoritarnih režima. Bliski istok danas je daleko nestabilnija regija nego što je to ikad bila, s bujanjem islamističkih pokreta, pojačanom regionalnom kompeticijom i rekonfiguracijom odnosa moći, što zajedno tvori okvir nesigurnosti i napetosti na globalnom planu.

Boris Mirko

Energetsko-ekonomske dimenzije bliskoistočnog sukoba

–prof. dr. sc. Igor Dekanić

Prof. dr. sc. Igor Dekanić održao je treće predavanje u sklopu serije predavanja 'Bliski istok' na temu 'Energetsko-ekonomske dimenzije bliskoistočnog sukoba'. Profesor Igor Dekanić rođen je 1951. godine

u Zagrebu. Završio je gimnaziju u Zagrebu te diplomirao i doktorirao na Rudarsko-geološko-naftnom fakultetu Sveučilišta u Zagrebu. Radi na Rudarsko-geološko-naftnom fakultetu, a radio je u Ministarstvu za znanost i tehnologiju, zatim i kao pomoćnik ministra za tehnologiju. Autor je šest knjiga i 90-ak znanstvenih i stručnih radova iz područja ekonomike naftne privrede, energetike i strategije razvoja. Na predavanju je govorio o međunarodnim i pravnim aktima zemalja Bliskog istoka koji su utjecali na distribuciju, politiku i trgovinu distribucije nafte te o nasilnoj demokratizaciji država u aspektu ekonomske koristi moćnijih zemalja.

Profesor Dekanić započinje svoje predavanje s definiranjem pojma energije; energija je sposobnost obavljanja rada. Navodi kako stanovništvo sve više raste, a time raste i potrošnja energije te da danas čovječanstvo troši više energije nego što je trošilo ikad dosad. Svijet danas većinom počiva na fosilnim izvorima nafte. Prof. Dekanić se pritom pita zašto je nafta toliko važna i iz čega proizlazi geopolitička uloga nafte. Geopolitička uloga nafte proizlazi iz značaja nafte kao strateške energetske sirovine. Nafta je omogućila suvremene promjene; suvremena oružja, dala je čovjeku moć pokretanja te je zaslužna za iznimno učinkovito ratovanje koje je temelj političke moći.

Nafta uvelike može diktirati ekonomsku stabilnost država kreirajući im sudbinu. Tako je industrijski razvila SAD i pretvorila ga u svjetsku velesilu 20. st, a jeftina nafta je pridonijela obnovi Europe u drugoj polovici 20. st. Izvoz nafte i plina je sredstvo za preobrazbu Rusije nakon propasti bivšeg SSSR-a. Nadalje, postavlja se pitanje koje su promjene pretvorile Bliski istok u jedno od glavnih izvorišta ekonomskog i političkog prosperiteta.

Prof. Dekanić objašnjava kako je istraživačka komponenta bila značajan izvor promjena, kao i politička komponenta s druge strane. Navodi primjer tihog sudara u 19. st. između zapadnjačkih političkih sustava i tadašnjeg totalitarnog sustava izgrađenog u Osmanskom Carstvu. Treća komponenta promjene je energija, dok je četvrta poduzetnička komponenta—nova tržišta, novi profit. Nadalje, prof. Dekanić predstavlja kratku kronologiju istraživanja nafte: navodi da 1906. engleski geolog G. Reynolds počinje tragati za naftom u Perziji, 1907. se otkriva nafta u Perziji, navodi otkriće nafte u Iraku 1927, a 1938. god. se otkriva nafta u Kuvajtu i Saudijskoj Arabiji. Ključni geopolitički događaji na Bliskom istoku su Prvi svjetski rat, raspad Osmanskog Carstva, osnutak Saudijske Arabije i pronalazak nafte (pod američkom kontrolom), Drugi svjetski rat te izraelsko-palestinski sukob.

Nakon Drugog svjetskog rata dolazi do stalne epohe geopolitičkih promjena na ovom području: 1950. godine na venezuelanski pritisak, koji je odmah prihvatila Saudijska Arabija, prihvaća se načelo podjele profita od nafte 50%-50%. To je početak procesa preuzimanja

kontrole nad naftom. Paralelno tome dolazi do dekolonizacije Egipta, Irana i Iraka; nastaje islamizam (Hamas, Hezbollah itd.)—osniva se vjerski aspekt politike.

Nakon 70-ih i velikog pada u cijeni nafte dolazi do pojave petrodolara kojeg su ekonomisti definirali kao ulaganje viškova od profita nafte na međunarodno tržište. Arapsko-izraelski sukob 73./74. god. generirao je prvi naftni šok (40-postotno povećanje cijene nafte), a danas veliku količinu proizvodnje s Bliskog istoka kontroliraju velike nacionalne kompanije. Epilog prve naftne krize bio je preuzimanje nadzora nad eksploatacijom nafte od strane SAD-a u zemljama OPEC-a, slabljenje njihove moći, ali i stjecanje visokih profita u slučaju naftnih kompanija. Prof. Dekanić navodi kako drugi naftni šok dolazi nakon Iranske revolucije—dolazi do dvostrukog povećanja cijena nafte; posljedica toga je velika recesija, inflacija u svijetu, razvoj energetskih tehnologija, veliki porast globalnog utjecaj OPEC-a, ali i porast istraživanja izvan OPEC-a. Tada se počinju razvijati sve tehnologije proizvodnje energije iz obnovljivih izvora (vjetroelektrane, solarne elektrane).

Godine 1986. dolazi do pada cijena nafte, do sloma ekonomske moći OPEC-a te profesor Dekanić naglašava kako se zbog toga restrukturiranje svjetske energetike odgađa za 20 godina. Slabljenjem utjecaja OPEC-a i jačanjem uloge robnih burzi zaustavljaju se promjene globalne strukture potrošnje energije. Svi ovi događaji tijekom zadnjih pedesetak godina, nakon što su velike međunarodne kompanije izgubile kontrolu nad naftom, rezultirali su velikim ekonomskim nestabilnostima. Potpomognute tim nestabilnostima, zemlje OPEC-a ostvarile su velike prihode kojima se stvorio veliki dio financijske aktive na svjetskim burzama ili tzv. petrodolari. Financijski prihodi i bilance petrodolara izrazito ovise o cijenama nafte. Neke zemlje su te prihode koristile za ulaganje u vlastiti razvoj (Venezuela, Alžir), a neke za ulaganje u svjetsko tržište kapitala, odnosno one su i plasirale petrodolar na tržište (Saudijska Arabija, Kuvajt, Katar). Do pojave petrodolara došlo je početkom 80-ih godina, a intenziviranje je došlo 2005. godine, uključujući i porast cijene nafte. Na temelju petrodolara, zemlje OPEC-a s viškom su kapitala gradile svoj ekonomski prosperitet i politički utjecaj. Saudijska Arabija je prvi put po svom političkom potencijalu danas izjednačena s klasičnim centrima islamske moći, poput Turske i Iraka.

Energetika, a osobito nafta i plin, bila je uz tržište i kapital zapravo glavni katalizator globalizacije. Politički nadzor nad područjem nafte je vrhunski geopolitički i strateški cilj, a to je cilj i glavnim političkim velesilama koje vladaju svijetom. Disproporcija proizvodnje i potrošnje je utjecala na razvitak globalne trgovine te potom, po prof. Dekaniću, na pojavu globalnog terorizma.

Shodno svemu navedenom, glavne svjetske energetske sile artikule su svoje temeljne ciljeve. Samim time prof. Dekanić navodi da

je glavni američki cilj osiguranje slobodnog toka energije i njenog izvoza sa Srednjeg istoka, a da je glavni europski cilj oslobađanje od prevelike energetske ovisnosti o Bliskom istoku (i Rusiji). Nadalje, glavni cilj protuameričkih snaga jest izbacivanje SAD-a sa Srednjeg istoka, a glavni ruski cilj je reafirmacija ruske globalne uloge preko izvoza energije (prirodni plin danas i sutra, nuklearna energija u budućnosti).

Naposljetku, prof. Dekanić zaključuje predavanje s tim kako geopolitika ima važnu ulogu i danas kada je energetika (nafta) ključ ekonomske i geopolitičke uloge Bliskog istoka. Politički nadzor nad Bliskim istokom je ključni element geopolitike nafte u 20.st. SAD se povećanjem domaće proizvodnje ugljikovodika pomalo oslobađa geopolitičkog utega Bliskog istoka. Zaključno, borba za nadzor nad tokovima energije je podloga i motiv prijepora u 21. stoljeću.

Nina Sivić-Cug

Geopolitika istočnih i zapadnih sila –prof. dr. sc. Dejan Jović

Prof. dr. sc. Dejan Jović redoviti je profesor na Fakultetu političkih znanosti u Zagrebu gdje predaje više kolegija vezanih za međunarodne politike. Objavio je brojne znanstvene i stručne radove u časopisima te više autorskih knjiga iz područja politologije. Također, tijekom svog rada obnašao je više funkcija kao savjetnik i analitičar. U ovom predavanju dotiče se jedinstvenosti bliskoistočne krize i djelovanja velikih političkih sila unutar konteksta krize.

Bliskoistočna kriza, koja traje desetljećima, danas djeluje kao kriza za koju nema rješenja. Dugovječnost krize te neuspjeh pri njenom razrješenju ide u prilog onima koji ju nazivaju ‘majkom svih kriza’, odnosno mjestom koje je u fokusu globalnih odnosa te se na njemu u određenoj mjeri i oblikuju. S pravom se možemo zapitati—što ovu regiju izdvaja od drugih osim toga što se nalazi toliko dugo u krizi? Prvi razlog možemo naći u tome što se Bliski istok nalazi na granici više ‘civilizacija’², na spoju triju kontinenata, a time i političkih koncepata što Bliski istok čini važnom regijom u strateškom smislu. Shodno tome, Bliski istok predstavlja polje ekspanzije nacionalnih interesa i pravaca proširenja utjecaja na druga područja. Preko njega, koristeći se neomarksističkim konceptom, neko jezgro dobiva svoju periferiju te zajedno s njom čine imperij³. Iako zastario, imperij se sve više javlja kao svojevrsna alternativna konceptu nacionalne države. Kao primjer takve alternative

² Termin ‘civilizacija’ je u ovom slučaju namjerno pod znacima navodnika zbog eksploatacije termina

³ Pojam imperij se ovdje koristi u akademskom smislu, bez vrijednosnih sudova

vrijedi spomenuti Rusiju i Tursku koje svoj politički identitet ne definiraju nasuprot svoje imperijalne prošlosti, već suprotno, ideološkim preoblikovanjem prošlost se javlja kao pozitivan faktor, iz čega izvode svoju politiku. Bez spomenute ekspanzije na periferije, odnosno konstruiranja periferija gdje se vlastita subjektivnost projicira na način da oblikuje druge, ne može se postati imperijem, možda čak niti globalnom silom. Na ovaj način Bliski istok postaje 'blizu svima', odnosno postaje pogodno područje za transmisiju vlastite pozicije kao jezgra u odnosu na periferiju. Osim navedenog, bliskoistočni sukob karakterizira i pitanje reputacije ili karakteristika statusa u okviru međunarodnog sustava. Velike sile moraju biti subjekti u međunarodnim odnosima i aktivno djelovati kako bi zadržale svoj status, što Bliski istok s obzirom na svoju važnost čini područjem na kojem svatko tko želi biti velika sila mora imati stav i mora projicirati interes u odnosu na to. Na taj način Bliski istok postaje područje testiranja moći velikih sila gdje se provjerava postojanje globalnog hegemonu. Ukratko, Bliski istok je područje dodirivanja 'civilizacija', religija i ideologija te područje testiranja ideologija i dovođenja u pitanje starih [ideologija].

S druge strane, zapad je u svojim intervencijama očekivao da će proces demokratizacije značiti rješenje problema, odnosno pretpostavljalo se da kada države Bliskog istoka postanu demokratske, one više neće međusobno ratovati. Međutim, primjer arapskog proljeća nam pokazuje da demokratizacija može destabilizirati područje i dovesti do novih sukoba. Kao alternativa zapadnoj demokraciji na Bliskom istoku se pojavljuje svojevrsna kombinacija teokracije i demokracije, odnosno pokušaj njihovog pomirenja kroz izbor kandidata koji posjeduju religijski autoritet. Također, pokušava se uspostaviti alternativa zapadnom konceptu suvereniteta i demokracije, što je vidljivo kroz nijekanje današnjih granica kao zapadnih tvorevina koje su nametnute stanovništvu na Bliskom istoku.

U kontekstu intervencija na Bliskom istoku neizbježno je spomenuti SAD. U doba hladnog rata SAD se pokušao pokazati uspješnijim od imperijalnih sila iz prošlosti rješavanjem problema koje su imperijalne sile iza sebe ostavile te se njihovi motivi u početku mogu smatrati antiimperijalističkim. Međutim, zagovornici obnove imperijalizma ističu njegovu efikasnost rješavanja kriza u odnosu na nacionalnu državu. Osim antiimperijalističkih motiva, SAD je fokusiran i na zaštitu Izraela kao nacionalne i demokratske države zbog potrebe za stvaranjem zone iz koje je isključen utjecaj drugih sila te traženja partnera među regionalnim silama. Nakon hladnog rata dolazi do određenog slabljenja interesa SAD-a za Bliski istok, odnosno pokušaja smanjenja njihovog utjecaja. Tijekom istog razdoblja u Europi se javlja ideja europeizacije kroz pokušaj demokratizacije svih zemalja-prstena oko Europe, uključujući područje Bliskog istoka. Europska unija smatra da je utemeljena na univerzalnoj ideji slobode

te da svaki čovjek želi živjeti u zemljama koje nalikuju na Europsku uniju. U tom smislu proširenje Europe nije samo projekcija moći, već i ideološki projekt širenja 'zajedničkih' vrijednosti. Na tom tragu europske inicijative uključivale su potpisivanje sporazuma i ideju formiranja tranzicijskih paktova koji se nisu pokazali uspješnima. Neuspješnost Europske unije u rješavanju kriza pokazao je i rat u Bosni i Hercegovini gdje je kriza razriješena tek intervencijom SAD-a. Pokazalo se da demokratizacija Bliskog istoka nije dovela do mira, već do uvođenja novih aktera od kojih su neki izrazito antizapadno orijentirani, te nije teško uvidjeti kako se arapsko proljeće pretvorilo u krizu Europske unije putem vala konzervativizma koji se javlja kao reakcija na potencijalne prijetnje. Pitanja kao što su migracije nisu se percipirala kao sigurnosna prijetnja, ali postaju sekuritizirana te se dovode u pitanje vrijednosti na kojima počiva Europska unija. Osim SAD-a i Europske unije, u kontekstu Bliskog istoka potrebno je spomenuti i Rusiju koja u svojoj reafirmaciji kao globalna sila mora parirati SAD-u. Rusija, koja to nije u mogućnosti, ne ostvaruje svoj povratak na međunarodnu scenu. Kako bi to ostvarila, sa područja Bliskog istoka mora istisnuti Europsku uniju te pronaći poziciju u kojoj će parirati SAD-u. Osim Rusije, nezaobilazna je i Turska kao faktor unutar Bliskog istoka koja također pokušava utvrditi svoju poziciju. U Turskoj dolazi do svojevrstnog strateškog zaokreta gdje ona više ne želi biti smatrana perifernom zemljom Zapada, već želi postati regionalna sila u onim područja u kojima posjeduje stratešku prednost kao rezultat svog demokratskog karaktera i nasljeđa Osmanskog Carstva. Osmanski imperij u tom obliku prestaje biti u suprotnosti s današnjom politikom te njegovom reinterpretacijom kao nekadašnjeg zaštitnika Bliskog istoka od zapadnog imperijalizma postaje baza za širenje Turskog utjecaja. Osim spomenutog, ekonomski i demografski potencijal Turske čine ju potencijalnom silom na Bliskom istoku koja će u budućnosti vrlo vjerojatno ne samo prestati biti smatrana periferijom Zapada, već postati važan utjecaj unutar bliskoistočnih sukoba.

Vedran Halamić

Terorizam na području Bliskog Istoka –izv. prof. dr. sc. Mirko Bilandžić

Izv. prof. dr. sc. Mirko Bilandžić doktor je političkih znanosti te stručnjak na području međunarodnih odnosa. Izvanredni je profesor na Odsjeku za sociologiju Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu gdje predaje kolegije Terorizam i društvo te Sociologija nacionalne i međunarodne sigurnosti. U svojoj karijeri objavio je sedam knjiga te pedesetak znanstvenih i stručnih radova iz okvira sociološke znanosti i političkih znanosti. Njegova glavna djela su: Sjeme zla: uvod u studije terorizma (2014.); Sjeverna Irska između rata i mira (2005.) i Osnove nacionalne sigurnosti (2005, koautor).

Kroz predavanje se nastojalo demistificirati problematiku terorizma na području Bliskog istoka.

Bliski istok, područje koje se proteže od zapada sjeverne Afrike do istočnog dijela arapskog poluotoka, često se smatra najturbulentnijim i najnasilnijim područjem na svijetu u kojem je jedini faktor integracije i homogenizacije–nasilje. U prilog tome govore statistički pokazatelji koji nalažu da je u zadnjih 50-ak godina na tom području bilo oko 200 međusobnih oružanih sukoba. Stručnjaci koji se bave sigurnosnim studijima nalažu da Bliski istok pripada teorijskom okviru koji se naziva ‘kompleksna regionalna sigurnost’–odnosno usmjerenosti regionalnih strateških aktera jedan na drugog pri čemu opasnost gotovo isključivo dolazi od njih međusobno. Zadnjih nekoliko desetljeća terorizam na području Bliskog istoka je, neovisno o tome govorimo li o državnim ili nedržavnim akterima, kontinuitet te kao takav ima nekoliko ishodišta. Kolonijalno povijesno nasljeđe koje uvjetuje umjetan karakter država Bliskog istoka te upitnost vanjskog i unutarnjeg legitimiteta tih država samo je jedno od tih ishodišta. Različite dimenzije sukoba unutar bitno razjedinjene muslimanske populacije, poput krvavog sukoba između sunita i šiita, također su važno ishodište terorizma na području Bliskog istoka. Nadalje, ponižavajući poraz arapskih država u Arapsko-izraelskom ratu uvjetuje propast arapskog nacionalizma te afirmaciju i jačanje islamizma odnosno političkog islama kao novog elementa kohezije u arapskom svijetu. Svi su uzroci, međutim, vezani uz državnost, suverenitet, nezadovoljstvo postojećim državama te težnju pojedinih etničkih grupacija prema ostvarivanju prava na samoodređenje i stvaranja vlastite države. Za primjer možemo uzeti Kurdsku radničku stranku koja je postala jedna od najbrutalnijih i najsposobnijih terorističkih organizacija na svijetu onda kada legitimno političko djelovanje nije bila opcija.

Na Bliskom istoku svjedočimo nevjerojatnoj moći neformalnih grupacija koje u sve većoj mjeri preuzimaju i funkcije države. Hamas, sunitaska islamistička organizacija koja je bila jedna od ključnih aktera u palestinsko-izraelskom sukobu, imao je nevjerojatnu socijalnu podršku palestinskog stanovništva jer je kroz socijalno-karitativno djelovanje preuzeo ulogu države i brigu o narodu na tom području. Nevjerojatnu moć neformalnih grupacija pokazuje i Hezbollah–paravojna grupacija za zaštitu šiitskog stanovništva u Lebanonu. Hezbollah ostvaruje svoje ciljeve kroz tri dimenzije funkcioniranja–socijalno-karitativnu, političku i nasilnu dimenziju, te kao takva ima poseban status i autoritet zbog uspješnosti terorističkog djelovanja. Iz tog razloga neformalne grupacije na Bliskom istoku često se smatraju ‘državama u državi’.

Bliski istok je postao centralno područje terorizma na svijetu što pokazuje i činjenica da samo u kontekstu palestinsko-izraelskog sukoba postoji 19 različitih oružanih terorističkih organizacija,

dok na području Sirije postoji 1000 različitih oružanih paraformacija koje su strukturirane u 7 većih grupacija. Jedna od najmoćnijih terorističkih organizacija na području Sirije je ekstremno brutalna Islamska država koja je nastala u kontekstu američke vojne intervencije u Iraku i rušenja iračke vlasti. Kao odgovor na američki vojni udar, Abu Musab al-Zarqawi stvara organizaciju Al Qa'ida u Mezapotamiji⁴ čiji je cilj bio destabilizirati Irak i onemogućiti uspostavu vlasti. Al-Zarqawi je to postigao brutalnim ubijanjem i sektaškim nasiljem nad šiitima. Kako se ne bi dogodio dodatan razdor između sunita i šiita, čelnici Al Qa'ide morali su intervenirati i upozoriti Al-Zarqawija na ekstremnu brutalnost koju prakticira. Al-Zarqawi zatim priseže lojalnost vođi Al Qa'ide, Osami bin Ladenu.

Islamska država je nasljednik Al Qa'ide u Mezapotamiji. Nastojanja Al-Masrija, nasljednika ubijenog Al-Zarqawija, da stvori Islamsku državu u Iraku 2007. godine nisu realizirana. Međutim, odlazak Amerikanaca iz Iraka i dezintegracija Sirije omogućili su Al Qa'idinim frakcijama da se 2013. godine povežu i postanu Islamska država u Iraku i Siriji. Strategije zaustavljanja Islamske države pokazale su se neuspješne; posljedice 'drugog rata protiv terora' u kojem je sudjelovalo 60 država u godinu dana su jačanje i konsolidacija Islamske države. Učinci daljnjeg vojnog djelovanja protiv Islamske države su neizvjesni; 'posljedično, to može dovesti do kraja Islamske države, ali izvjesnije i nastanka novih 'islamskih država' i novih terorizama sličnog ili drugačijeg predznaka' (Bilandžić, 2014: 239). Sve postojeće protuterorističke strategije zahtijevaju reviziju zbog svoje neuspješnosti i bavljenja isključivo posljedicama terorizma. Osim vojnog djelovanja potrebno je i bavljenje društvenim uzrocima terorizma, što dovodi u pitanje strateške i geopolitičke interese najmoćnijih.

Luka Jurković

Rat u Siriji **–prof. dr. sc. Ozren Žunec**

Tema šestog predavanja, ujedno i zadnjeg u sklopu serije predavanja Bliski istok, bila je problematika rata u Siriji. Predavanje je održao poznati hrvatski stručnjak za vojnu sociologiju i predavač na Filozofskom fakultetu Sveučilišta u Zagrebu prof. dr. sc. Ozren Žunec, autor brojnih impozantnih znanstvenih radova i knjiga od kojih posebno valja istaknuti knjigu Goli život: Socijetalne dimenzije pobune Srba u Hrvatskoj.

⁴ Organizacija Al-Zarqawia imala je više naziva, međutim, Al Qa'ida u Mezapotamiji je najpoznatija. Za više informacija o Islamskoj državi vidi u Bilandžić, 2014.

Predavač je na samom početku naglasio kako ne pristupa tematskoj problematici s pozicije, primjerice, arabista ili stručnjaka za Siriju, već joj pristupa kao pokušaj da sebi samom rasvijetli događaje u Siriji u kontekstu salafizma, problematike šiita i sunita te najvažnije, same Islamske države. Fokusirao je predavanje na tri bitne dimenzije koje smatra iznimno važnima za razumijevanje rata u Siriji, ali i Bliskog istoka u cjelini: Islamska država i kultura smrti kao njena manifestna pojava; problem repetitije termina takozvana Islamska država u medijskom prostoru, ali i općenito nerazumijevanje esencije Islamske države na zapadu; problematika islamskih ideologija (animozitet sunita i šiita) s posebnim fokusom na salafizam. Osim toga, predavač je predstavio i sažeti uvid u historijat događaja koji su rezultirali ratom u Siriji i stvaranjem Islamske države.

Kako navodi predavač, rat u Siriji je prema svome karakteru do sada neviđen sukob u suvremenom svijetu. Rat je to (i Islamska država kao njegova popratna pojava) koji se ne uklapa ni u kakve obrasce prema kojima smo u suvremenom svijetu naučeni misliti. On sa sobom nosi pojavu koju je predavač okarakterizirao kao kulturu smrti. Primjer kulture smrti kao takve su svakodnevna ubijanja i mučenja raznih vrsta (odrubljivanje glava, paljenja još živih tijela, potapanja i mnogi drugi oblici tortura), a kojima smo konstantno izloženi, primarno preko masovnih medija. Kako bi bolje ilustrirao karakter navedenog fenomena, predavač je adresirao izjavu tadašnjeg glasnogovornika Islamske države Abu Muhammad al-Adnani al-Shamija koja datira krajem 2014. godine u kojoj Al-Adnani poziva na ubijanje zapadnjaka bilo kojim načinom—otrovom, nožem ili kamenom. Na kraju, kultura smrti karakteristična za Islamsku državu očituje se i u intenciji neprikrivanja genocida, ili bolje rečeno, njegovom slavljenju.

Druga bitna dimenzija problematike rata u Siriji i Islamske države na koju je predavač ukazao jest elementarno nepoznavanje karaktera Islamske države na Zapadu, a što se očituje konstantnim ponavljanjem epiteta takozvana pri spominjaju Islamske države. Predavač smatra kako je takva karakterizacija Islamske države u medijima u potpunosti pogrešna jer ona sadržajno posjeduje gotovo sva obilježja države. Prvo, Islamskoj državi nije cilj biti državom onako kako je termin države shvaćen na Zapadu. Drugo, razmatrajući Islamsku državu u sekularnim koncepcijama države, ona i ovdje posjeduje gotovo sve čimbenike državnosti. Ovdje se predavač referirao na konvenciju iz Montevidea 1933. godine—(Montevideo Convention on the Rights and Duties of States, op. a.), koja upućuje na čimbenike koji predstavljaju državu: prvo, država mora posjedovati stalno stanovništvo; drugo, ona mora imati teritorij; treće, mora posjedovati političku vlast; četvrto, ona mora stupati u kontakte s drugim državama. Sve navedene čimbenike osim posljednjeg Islamska država ima; prema predavačevu mišljenju, četvrti čimbenik nije slučajna, Islamska država sposobna je ispuniti i tu kvalifikaciju, no ona to naprosto ne želi.

Treća dimenzija na koju je predavač ukazao, a za koju smatra kako je važna za razumijevanje Islamske države i rata u Siriji, je ideologija salafizma, odnosno oblik salafizma kojeg zastupa Islamska država. To je oblik koji zahtijeva povratak na prakse onog izvornog, najranijeg islama iz Muhamedovog vremena; sve što je bilo tada treba biti i sad—jer to je jedini pravi i autentični islam, a sve što se dogodilo nakon tog vremena jest naprosto apostaza. Nadalje, sve ostalo što nije dio te prakse naprosto nije islam; u ovom momentu predavač dolazi do raskola sunita i šiita (ova ambivalentnost proizlazi iz problematike Muhamedova nasljednika, op. a.). Kako navodi predavač, Islamska država reaktualizira navedenu podjelu i uviđa šiite kao svojevrsnu inovaciju u islamu te ih uzročno karakterizira kao nevjernike. Radi se, dakle, o povratku u prošlost, i to izuzetno daleku prošlost, kada su ranije navedene prakse sakaćenja bile prihvatljive; upravo zato su, smatra predavač, prizori, primjerice, dekapitiranja česta pojava u Islamskoj državi o kojima imamo priliku svjedočiti putem masovnih medija. Posebno je zanimljivo kako Islamska država u okviru vlastite ideologije vidi sebe samu u budućnosti, a povezano je s ranije navedenim povratkom u prošlost. Naime, eshatologija Islamske države jest takva da svoju budućnost vidi u svojoj propasti; Islamska država napredovat će u svojim vojnim pothvatima, svojem ofenzivnom džihadizmu, a konačna bitka odigrat će se u Dabiqu (maleno selo na sjeverozapadu Sirije, op. a.) između Islamske države i Rima, u eksplicitnom smislu. Rim će biti poražen, no u određenom trenutku pojavit će se antimesija (Al-Masih ad-Dajjal, op. a.), a stvari će krenuti po zlu za Islamsku državu—ona će biti upropaštena sve do intervencije Ise koji će božanskom intervencijom uspostaviti konačnu Islamsku državu.

Sumirajući predavanje, u problematiku neutraliziranja Islamske države od strane Zapada predavač nije htio ulaziti, ali je iznio mišljenje kako se sukobu u Siriji kraj zasigurno ne nazire u bližoj budućnosti.

Marko Adamović

Popis Literature

- Bilandžić, M. (2014). *Sjeme zla: uvod u studije terorizma*. Zagreb: Despot Infinitus D.O.O.
- Spencer, R. (2014). *Islamic State: 'We will conquer your Rome, break your crosses, and enslave your women, by the permission of Allah'*. Jihad Watch.
URL: <https://www.jihadwatch.org/2014/09/islamic-state-we-will-conquer-your-rome-break-your-crosses-and-enslave-your-women-by-the-permission-of-allah> (3.12.2016).